

За сприяння Національної академії педагогічних наук України

ми з вами 15 років
**ШКІЛЬНИЙ
СВІТ**
ЕКСПЕРТ
у галузі освіти

Розповсюджується тільки за передплатою
Видається з 1 серпня 2009 року раз на місяць

Психолог

ДОШКІЛЛЯ

№ 2 (19), лютий 2011

*Найважливішого у житті
батьки навчаються
у своїх дітей.*
Мюріель Спарк

- 2 Т. Гончаренко. СЕНС ДИТИНСТВА
- 3 СІМЕЙНІ КЛУБИ: ВІДРОДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ
- 6 А. Абрамова. ВВЕДЕННЯ У ТРАДИЦІЮ У ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
- 9 Т. Гурлева. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АВТОНОМНОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ
- 14 О. Окерешко. ПСИХІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
- 22 О. Проценко. СХОДИНКИ
- 30 Я. Квасюк. ДЕНЬ ЗДОРОВ'Я З ДІТЬМИ ТА ЇХНІМИ БАТЬКАМИ
- 33 А. Дігалевич. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ІГРОТЕКА
- 35 Л. Захожа. СТАТЕВЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ
- 40 О. Васильєва. НАОЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ФОРМИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА З РОДИНОЮ
- 44 С. Орехова. ЯК СПІЛКУВАТИСЯ З ДІТЬМИ
- 47 **ЩО НАМ ЗАВАЖАЄ СЛУХАТИ ДИТИНУ?**
- 50 Л. Шрагіна. ПСИХОЛОГІЧНА КРИЗА ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС
- 53 І. Кирилюк. ВТРАТА ЯК ШЛЯХ
- 57 О. Науменко. МАЛЯТА-ПОСПІШАЙКИ

м. БІЛА ЦЕРКВАТерехова Ольга Олександрівна
т.с. 0(4563) 5-30-52, т.моб. 0(97) 689-03-15**ВІННИЦЬКА**Гаврилюк Олена Андріївна
т.с. 0(432) 67-18-13**ВОЛИНЬСЬКА**Майко Світлана Михайлівна
т.с. 0(3322) 4-71-52, т.моб. 0(97) 472-28-46**ДНІПРОПЕТРОВСЬКА**Банковська Алла Аркадіївна
т.с. 0(56) 776-84-18, т.моб. 0(96) 373-16-33**ДОНЕЦЬКА**Сьомова Раїса Сергіївна
т.с. 0(62) 304-64-62, т.моб. 0(97) 524-38-52**ЖИТОМИРСЬКА**Білецька Леся Володимирівна
т.с. 0(412) 47-36-58, т.моб. 0(97) 325-82-16**ЗАКАРПАТСЬКА**Лемак Марина Василівна
т.с. 0(3122) 3-73-38, т.моб. 0(50) 927-79-53**ЗАПОРІЗЬКА**Круть Тетяна Валеріївна
т.с. 0(61) 701-51-88, т.моб. 0(66) 301-81-87**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА**Скоморовська Наталія Богданівна
т.с. 0(3422) 3-11-84, т.моб. 0(97) 510-38-72**КІРОВОГРАДСЬКА**Супрун Людмила Миколаївна
т.с. 0(522) 24-66-08, т.моб. 0(93) 849-04-81**ЛУГАНСЬКА**Бондарева Людмила Миколаївна
т.с. 0(642) 50-52-18, т.моб. 0(97) 482-54-59**ЛЬВІВСЬКА**Синьова Ірина Іванівна
т.с. 0(32) 243-71-11, т.моб. 0(97) 477-01-49**МИКОЛАЇВСЬКА**Гоцуляк Марія Федорівна
т.моб. 0(97) 559-71-31**ОДЕСЬКА**Риба Олена Володимирівна
т.с. 0(48) 729-45-12, т.моб. 0(63) 204-67-61**м. ПИРЯТИН**Бикова Тетяна Захарівна
т.моб. 0(68) 922-97-16**ПОЛТАВСЬКА**Стадник Світлана Михайлівна
т.с. 0(5322) 2-49-56, т.моб. 0(97) 512-29-74**РІВНЕНСЬКА**Подкопаєва Тетяна Віталіївна
т.с. 0(362) 43-80-54, т.моб. 0(97) 398-22-96**м. СІМФЕРОПОЛЬ**Васьків Тетяна Федорівна
т.с. 0(652) 27-33-70, т.моб. 0(50) 645-67-81**СУМСЬКА**Собина Ганна Дмитрівна
т.с. 0(542) 65-88-91, т.моб. 0(99) 036-26-10**ТЕРНОПІЛЬСЬКА**Сінковська Інна Михайлівна
т.с. 0(352) 43-57-83, т.моб. 0(97) 523-59-39**ХАРКІВСЬКА**Столяренко Ганна Андріївна
т.с. 0(57) 756-89-69, т.моб. 0(97) 502-03-86**ХЕРСОНСЬКА**Фоміна Лариса Анатоліївна
т.с. 0(552) 41-08-11, т.моб. 0(50) 952-54-05Неннова Олена Василівна
т.моб. 0(66) 377-65-68**ХМЕЛЬНИЦЬКА**Ганчевська Марина Павлівна
т.с. 0(382) 76-48-51, т.моб. 0(50) 611-50-07**ЧЕРКАСЬКА**Бондаренко Олена Андріївна
т.с. 0(472) 64-76-22, т.моб. 0(67) 500-66-79**ЧЕРНІВЕЦЬКА**Морочковська Лариса Анатоліївна
т.с. 0(37) 290-23-17, т.моб. 0(97) 386-50-57**ЧЕРНІГІВСЬКА**Петрова Олена Семенівна
т.моб. 0(97) 513-33-94, т.дом. 0(462) 77-54-57

СЕНС ДИТИНСТВА

Дитинство... Порівняно з тривалістю людського життя — це короткий період. Але враження, отримані в дитинстві, — фундамент усього майбутнього життя. Які ж визначальні складники цього фундаменту формують в перші роки життя людини?

Василь Зеньківський вважав дитинство підготовкою до самостійної творчості в житті, а першим і основним завданням виховання називав охорону й розвиток творчих сил, творчої основи душі. Він відзначав, що джерело творчої сили в людині пов'язане не з інтелектом, не з отриманими знаннями: «Творчі надра душі, творчі її сили пов'язані саме з емоційною сферою, звідти й випромінюється творча енергія, що зігріває та одухотворює роботу розуму і нашу активність». Завдання дорослих — викликати в душі дитини емоційно-смысловий відгук, запалити її серце.

Які ж емоції пробуджують дорослі (часто навіть не задумуючись над тим), доторкаючись до світу дитинства, які доленосні смисли формуються від тих доторків, утрчань, уторгнень, тиску, руйнацій?

Завдання фахівців — зауважувати зміни, що переживає дитина, свідомо і професійно пробуджувати творчу енергію, запалювати дитячі й батьківські серця, аби отримані враження (і позитивні, й негативні) переплавалися та одухотворили минуле, теперішнє і майбутнє.

Тетяна Гончаренко

ВСЕУКРАЇНСЬКІ ГАЗЕТИ

37648 Психолог дошкілля
99833 Психолог дошкілля. Комплект
книжок49523 Психолог дошкілля + Дошкілля
91799 Психолог + Психолог.Бібліотека + Дефектолог +
Соціальний педагог +
Психолог дошкілля

23316 Психолог

23317 Пільгова передплата
на 6 і 12 місяців

23677 Психолог. Бібліотека

49538 Психолог + Дефектолог

91491 Психолог. Комплект книжок

98939 Психолог. Документація

91513 Психолог. Тести. Роздатковий
матеріал

91470 Психолог + Шкільний світ.

91815 Соціальний педагог

49407 Соціальний педагог. Бібліотека.

49537 Соціальний педагог + Соціальний
педагог. Бібліотека + Психолог98934 Соціальний педагог. Комплект
книжок

99789 Соціальний педагог.

Документація

90224 Дефектолог

95518 Дефектолог. Комплект книжок

35266 Комплект газет пільговий

«Шкільний світ» + газета

«Сучасна школа України»

99807 Комплект газет пільговий

«Шкільний світ» + газета «English»

01699 Комплект пільговий

«Шкільний світ. Бібліотека»

Редакція залишає за собою право редагувати матеріали. Редакція може не подіяти точки зору автора. Відповідають за достовірність фактів, цитат, власних назв, географічних назв та інших відомостей автори публікацій. Претензії щодо публікації приймаються в письмовому вигляді впродовж 30 днів від часу виходу номера газети у світ. Рукописи не рецензуємо і не повертаємо. Рекламодавець відповідає за достовірність інформації, що в рекламі, за зміст та відповідність реклами законодавству. © Благодійна організація «Благодійний фонд «Перше вересня», 2011. Всі права захищені. Будь-яке відтворення матеріалів або фрагментів із них можливе лише за наявності письмового дозволу Благодійної організації «Благодійний фонд «Перше вересня».

ГАЗЕТА

«ПСИХОЛОГ ДОШКІЛЛЯ»

Засновник

Благодійна організація

«Благодійний фонд «Перше вересня»

Видавець: ФО-П Кухаренко Ю. Ю.

Свідоцтво КВ № 14857-3828Р від 22 січня 2009 р.

Індекси у «Каталозі періодичних видань».

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

ТЕТЯНА ШАПОВАЛ

Керівник проекту Тетяна Гончаренко

Редакційна рада

Т. Гончаренко — голова ради;

А. Обухівська, канд. психол. н., м. Київ;

О. Осадько, канд. психол. н., м. Київ;

І. Карабаєва, канд. психол. н., м. Київ;

Л. Шрагіна, канд. психол. н., м. Одеса;

О. Науменко, м. Київ;

Г. Колесова, м. Славутич, Київська обл.;

Л. Сирота, м. Рівне;

І. Голуб, м. Донецьк.

Адреса для листування:

01014, м. Київ, вул. Тимирязівська, 2;

Тел: (044) 286-34-48,

відділ продажу: (044) 284-24-50

Довідка для передплатників

Тел: (044) 537-32-00

Довідка для авторів

Моб. тел: (067) 446-71-49

www.osvita.ua.com

E-mail: psiholog@1veresnya.com.ua

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АВТОНОМНОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Автономність особистості означає її самостійність, є показником психічного здоров'я, цілісності й повноти, рівня особистісної зрілості, індикатором позитивного спрямування особистісного розвитку, умовою становлення внутрішнього морального закону людини. Дитяча автономія проявляється вже у немовляти, але до зрілої якості особистості людина має пройти певний шлях усвідомлення себе, свого життя, своїх чеснот і недоліків, переживання успіхів і невдач, падінь і злетів, досвід спостереження та корекції власного розвитку.

Тетяна ГУРЛЄВА, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка, м. Київ

ПОНЯТТЯ АВТОНОМНОСТІ

Автономія (з гр. *autos* — само та *nomos* — закон) — це закономірність, обумовленість будь-якого явища його внутрішніми законами. Протилежністю є **гетерономія** (з гр. — інший закон), що означає підкорення волі суб'єкта чужому і незалежному від нього закону, встановленим іззовні нормам, а не тому закону, який суб'єкт ставить собі сам (моральному закону).

Автономність — самозаконність, у філософському сенсі означає самостійне буття, що визначається власним розумом і совістю. Це — свобода, яка криється у самодетермінації й незалежності від зовнішніх впливів.

Особистісна автономність належить до антиманіпулятивних якостей, таких

як рефлексивність, критичність тощо, наявність яких передбачає здатність особистості вчиняти довільно. Автономія особистості, її здатність «бути господарем собі» є показником внутрішньої свободи. Саме з бажання індивіда бути самому собі господарем, самостійно визначати своє життя і приймати рішення, а не коритися певним зовнішнім силам, виникає «позитивне» значення слова «свобода». Людина прагне бути суб'єктом, а не об'єктом, усвідомлювати себе як активну істоту, наділену бажаннями, відповідальну за зроблений вибір і здатну обґрунтувати цей вибір зверненням до власних ідей і міркувань. Рисою, протилежною автономності, є **навіюваність** як сприйнятливості до навіювань, що визначається готовністю піддатися й підкоритися сторонньому впливові.

Переважання внутрішніх устремлінь позитивно пов'язане із психічним здоров'ям: що сильніше людина орієнтована на внутрішні устремління, то кращі у неї показники психічного здоров'я. Автономність — один із основних показників і водночас спонукальна сила особистісного розвитку людини.

СТАНОВЛЕННЯ АВТОНОМНОСТІ — СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ

Особистісний розвиток — процес формування особистості у результаті соціалізації та виховання. Цей процес відбувається у три фази: 1-ша фаза — адаптація, 2-га фаза — індивідуалізація і 3-тя фаза — інтеграція. Поняття «особистісний розвиток» близьке до категорії «особистісне зростання», що передбачає змістовне наповнення цього процесу: почуття, емоції, переживання, смисли, орієнтації тощо.

З позицій гуманістичної психології, **особистісне зростання** означає визволення,

здобуток себе і свого життєвого шляху, самоактуалізацію, виявляється у відкритості особистості до зовнішнього і внутрішнього світу. Це шлях до формування себе як автора власного життя, людини, котра приймає і шанує інших, цінує свою і чужу свободу. Взаємодія зі своїм внутрішнім світом не менше, а багато в чому навіть більше значуща, ніж взаємодія зі світом зовнішнім. Утім, принципово важливим для людини є визнання і повага її внутрішнього світу іншими людьми. Спираючись на формулу К. Роджерса «якщо..., то...», представники гуманістичної психології пропонують «основний закон особистісного зростання»: **якщо** є необхідні умови, **то** в людини актуалізується процес саморозвитку, природним наслідком якого будуть зміни в напрямку її особистісної зрілості. До зовнішніх умов належать людське середовище, атмосфера, «підтримуючі стосунки». Основною умовою особистісного росту дитини ми вважаємо особистісну зрілість дорослого, який прагне себе вдосконалювати.

Отже, автономність — це здатність людини діяти за власними прагненнями, протистояти соціальному тиску, мислити і поводитися незалежно; здатність до саморегуляції та оцінювання себе, виходячи з особистих стандартів. Із віком автономність проявляє тенденцію до зростання, звісно, в тому випадку, коли їй надано певний вектор, траєкторію розвитку, умови здійснення. Передумовою зрілої автономності дорослої людини є дитяча автономія.

ВІКОВИЙ СЕНС У РОЗВИТКУ АВТОНОМНОСТІ

Потреба в автономії, в опануванні навколишнім середовищем і вивільненні із-під впливу дорослих існує в усіх дітей. Дитяча автономність, залежно від віку, має особливі прояви: відчуття автономії власного тіла — у немовлят, відкриття фізичних можливостей — у ранньому дитинстві, прагнення свободи від надмірного тиску та опіки з боку батьків — у середньому дитинстві. Далі спостерігаємо прояви автономності підлітка від впливу вчителів у школі, від владних осіб і групи ровесників, і, нарешті, у дорослому віці — від стереотипів, правил,

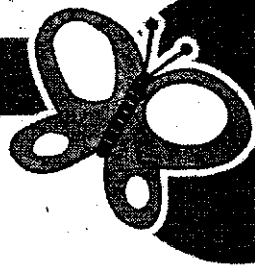
вимог найближчого оточення, суспільства взагалі.

Автономність по-різному виявляється залежно від віку і збігається з віковими кризами. Так, у **немовлят** ця потреба виражається у свободі рухів, у ранньому дитинстві — у вільній взаємодії з предметним світом. Уже наприкінці першого року дитина не лише відкриває різноманітність свого довкілля і багатогранність людських стосунків, а й пізнає можливість бути незалежною від дорослих і здатною до самостійних дій. Криза **першого року** життя характеризується зростанням чутливості дитини до сприйняття її як людини вільної, самостійної і появою певних афективних реакцій у відповідь на обмеження свободи її дій.

У період **між півтора та трьома роками** потреба в автономії зростає і спрямовується на предметний світ (контакти зі «світом речей») та спілкування з людьми. Починаючи ходити, діти відкривають для себе можливості власного тіла, а саме те, що ним можна керувати і самостійно змінювати навколишній світ. Успіхи надають дитині впевненості, яка підсилюється підтримкою дорослих. Переживання дитини, що виникає внаслідок цього, Е. Еріксон назвав автономією, яка, однак, може бути обмеженою фізичними можливостями дитини, заборонами, гіперопікою, відсутністю позитивного підкріплення та довіри ззовні. Якщо така ситуація повторюється регулярно і супроводжується покараннями, то дитина потрапляє у стан залежності від інших і зникає до цього.

Саме тому на становлення відчуття внутрішньої незалежності людини значно впливає ранній досвід контактування з іншими дітьми та дорослими. Експериментально доведено, що у спільній діяльності з дорослими взаємини найчастіше будуються за типом повної залежності або наслідування, в такому разі можна говорити про односторонню залежність дитини від дорослих. Стосунки ж із однолітками передбачають насамперед взаємозалежність. Самостійна, незалежна поведінка дитини починає проявлятися передусім щодо ровесників, а вже потім переноситься на дорослих.

Цікаве спостереження демонструють Дж. Крейг та П. Гарні: **двох-п'ятирічні діти**, які «надійно» прив'язані до матері (близько 70%),

виявляються соціабельнішими, незалежнішими та компетентнішими. «Ненадійно» прив'язані діти (близько 30 %) з часом продемонстрували схильність до залежності від різних авторитетних осіб. Тож прив'язаність (а не залежність) до матері наприкінці раннього — на початку середнього дитинства оцінюється як позитивне явище у становленні дитячої автономії. «Надійна» прив'язаність як тісний емоційний контакт із матір'ю надає дитині більшої впевненості та психологічної захищеності. (До того ж, із такої «базової фігури прив'язаності», як мати, за Дж. Боулбі, починається дослідження дитиною зовнішнього світу, вибудовується система уявлень про навколишній світ, про себе і взаємини.) А це, у свою чергу, дає можливість дитині вчитися і намагатися вільніше виявляти власну автономність, усвідомлювати, оцінювати і передбачати наслідки своїх дій. Тобто вже у **три роки** йдеться про самостійність саме на поведінковому рівні. Усвідомивши себе як активного суб'єкта у світі речей, малюк прагне змінити світ і долає опір середовища за допомогою негативізму, впертості, норовливості та свавілля. Це свідчить про бажання дитини звільнитися не лише від зовнішнього, але, що важливо, й від внутрішнього контролю дорослих. Свавільям дитина намагається відстояти власну автономію, що виражається у відомому дитячому «Я сам(а)!». Таку ситуацію Г. Абрамова назвала пробою «на міцність меж психологічного простору дитини, доступність їх для власного та чужого впливу».

Із трьох до шести років діти прагнуть звільнитися від надмірного тиску та опіки батьків. Але продовженням відстоювання своєї автономії після трьох років є конфлікт ініціативи та відчуття провини. М. Еріксон уважав, що відчуття провини є руйнівним для психіки дитини переживанням, яке пов'язане з надто суворим супер-его дитини, а також надмірним контролем за її поведінкою. Це придушує ініціативність, для формування якої Г. Крайг пропонує керуватися трьома принципами: безпечністю, творчою активністю і незалежністю.

Чергова вікова криза на шляху до психологічної зрілості людини — криза **шести-семи років**, коли виникає автономне «Я». Дитина починає втрачати свою природність, послаблю-

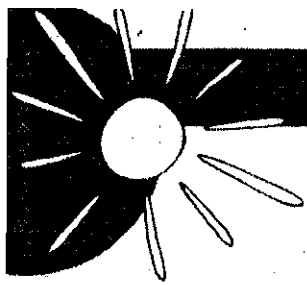
ється її залежність від безпосередніх бажань та імпульсивних дій, вона намагається усвідомлювати своє місце в системі суспільних відносин і поступово відкриває для себе своє соціальне Я. Потреба у розширенні і відстоюванні власної автономії стає важливим завданням наприкінці дитинства і поступово переростає в усвідомлення своєї внутрішньої незалежності, автономності у **підлітковому віці**, коли особистість стає на шлях дорослішання.

ЧИ МОЖЕ ДОШКІЛЬНИК БУТИ МОРАЛЬНО СВІДОМИМ?

Згідно з теорією Л. Колберга, процес моральної свідомості має шість стадій розвитку, що об'єднуються у три рівні. Перший рівень — **доморальний**. Другий — **конвенційна мораль** (конвенція — домовленість, згода). Третій — **автономна мораль**, коли моральні норми та принципи стають внутрішніми. Вчинки визначаються не зовнішнім тиском чи авторитетом, а особистою совістю: «Таке моє переконання, я не можу інакше».

Учені дослідили, що всі дошкільнята і більшість семирічок (близько 70 %) знаходяться на доморальному рівні розвитку. Цей рівень зберігається і далі у дітей 10 (30 %) і навіть 13—16 (10 %) років. Більшості дітей до 13 років притаманна конвенційна мораль. Розвиток вищого рівня моральної свідомості пов'язаний із розвитком інтелекту, тобто не раніше підліткового віку. Та лише 10 % підлітків піднімаються до вищого рівня моральної свідомості, 10 % випускників шкіл характерна автономна мораль і незалежність від групи. Наприклад, серед підлітків А. Реан виокремив досить високий відсоток учнів «залежних» — 41—65 % («невизначених» — 29,5—35 %, і лише 5,5—24 % — «автономних»).

Доведено, що моральний розвиток і вдосконалення йдуть поетапно, **піддаються впливу дорослих, можуть бути прискореними й незворотними** (Психологія: Учебник, 1998, с. 263). Тому завдання психолога — визначити рівень морального розвитку дитини, спрямувати його до вищого рівня, запропонувати виховні умови для розвитку автономності як якості, що лежить в основі рівня автономної моралі.

ЩО СПРИЯЄ РОЗВИТКУ АВТОНОМНОСТІ?

Автономність у психології розглядається як самодетермінованість особистості. Формою саморегуляції та самодетермінації, специфічною для зрілої особистості, є **відповідальність**. Автономність досягається через відчуття справжньої свободи. **Позитивна свобода** визначається формулою «для», така людина здатна керувати своїми думками, діями, почуттями, бути собою, поважати свободу інших людей. Щоб бути справді вільним і незалежним, індивіду належить творити, формувати **внутрішній моральний закон**.

Для регуляції власної поведінки суттєвого значення набуває почуття **совісті** як співвіднесення своїх учинків «закону, що живе в нас» (І. Кант). У контексті внутрішнього і зовнішнього закону варто виокремлювати **совість** «авторитарну» і «гуманістичну» (Е. Фромм).

Залежність характеризується підпорядкованістю авторитету (індивіду, групі тощо), автономність виявляє здатність людини прислухатися до «голосу власної совісті» і характеризує людей незалежних, самостійних, критичних, гнучких у виборі стратегії поведінки, виходячи із власних переконань.

Особистісне зростання можливе за умови людської активності, спрямованої на здійснення свого життєвого шляху, пошуку і реалізації сутнісних життєвих смислів. Стан готовності до пошуку смислів, який супроводжується переживанням осмисленості життя, особистісної інтерпретації людиною своєї позиції стосовно формування лінії та способу життя, забезпечується **смыслотворчою активністю**, що починає заявляти про себе у підлітковому віці.

Гарантією та умовою перегляду людиною своїх життєвих орієнтирів, їх одухотворення, постійного оновлення є **творчість** як засіб самопізнання та саморозвитку. Саме у творчості відбувається формування людини, і саме через творчість стає можливим вияв її неповторної індивідуальності, виразною якістю якої є автономність.

У дитячому віці дитина найкраще розкривається у рольових іграх, інсценуванні, індивідуальній творчості: малюванні, співі, ліпленні, танці тощо.

МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ АВТОНОМНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

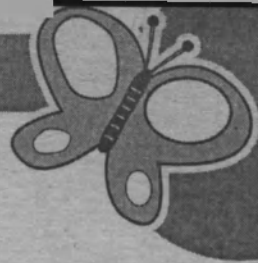
Бесіда і спостереження. Виховний сенс бесіди спрямований на актуалізацію творчого потенціалу мислення, почуттів, обґрунтованого осмислення моральної проблеми, що допомагає особистості вийти на моральний вибір, рефлексію стосовно своїх учинків, розвиток потреби у моральному самовдосконаленні, внутрішньому зростанні. Водночас можна спостерігати за людиною, відстежувати плин її думок, процес формування власної позиції, корегувати емоційне ставлення до власних суджень і до чужої точки зору.

Бесіду варто поєднувати з **ігровою діяльністю**. У грі дитина розкривається якнайбільше, не боячись при цьому зробити «щось не так»: вона радиться, ділиться своїми враженнями, вільно висловлює і показує власні відчуття і почуття. Гра сама по собі є інструментом вивчення дитини, її психічних і психологічних особливостей, тим простором, в якому дитина справді живе, виявляючи і задовольняючи свої потреби.

Автономність полягає у прагненні дітей проявити власну особисту думку, позицію чи погляди. Для роботи з дошкільнятами застосовують такі психодіагностичні методики, як «Дерево бажань» і «Чарівний будинок» (Л. Венгер, В. Юркевич), «Придумай казку» (О. Дяченко) тощо. Крім того, **казка**, яку дитина придумує сама чи в яку грає, змушує її співпереживати персонажам, унаслідок чого у неї з'являються нові уявлення про людей, речі та явища навколишнього світу, новий емоційний досвід. У казці герой діє самостійно протягом усього шляху, здійснює вибір, приймає рішення, розраховуючи на самого себе, на свої сили, проявляючи тим самим свою автономність.

ЯК РОЗВИВАТИ ОСОБИСТІСНУ АВТОНОМНІСТЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ?

Важлива умова психологічної допомоги дитині дошкільного віку — довіра до неї, її особистісного потенціалу і, безперечно, особистісна автономність дорослого (котрий безпосередньо спілкується з дитиною), спря-

мована на створення належних умов для виявлення і розвитку дитячої автономії.

Стрижнем автономності є здатність прислухатися до голосу власної совісті, брати на себе відповідальність за свої рішення, утілення життєвих смислів у реальне життя. До такого рівня зрілості дошкільник має «дорости» і дуже потребує розуміння й підтримки. Тому, **по-перше**, потрібно налаштовувати малечу на формування власної думки, враження, а не покладатися на авторитет (або страх) дорослого, учити прислухатися до своїх відчуттів, бажань, тихого голосу сумління (як кажуть деякі матері, «голосу янголятка за плечима»). **По-друге**, ставити завдання і допомагати його вирішувати, аби дитина отримала задоволення від того, що зробила, а потім допомогти їй зрозуміти, що це важливо не тільки для неї самої, а й для інших дітей, людей — вихователя, мами, тата... Якщо малюк не виконає завдання, він почуватиметься гірше: так дитина вчитиметься відчувати відповідальність за зроблене перед собою та іншими. **По-третьє**, високі смисли потрібно не лише декларувати — дорослі мають розкривати дітям значення таких відомих усім понять, як краса, любов, дружба, чесність, доброта, справедливість. Будь-яка гра чи заняття можуть супроводжуватися акцентуванням якоїсь особливої риси чи якості людської особистості, аби дошкільник відчув і починав усвідомлювати значення слів і вчинків, хотів утілювати ці чесноти у життя.

Прикладом людини, котра прагне високого, відповідальна за себе, свою поведінку і життя, вміє спілкуватися з людьми й витримувати власну гідність і людську позицію, має виступати дорослий, який виховує дитину.

Психологічної допомоги можуть потребувати ті люди з найближчого оточення дитини, котрі чомусь не досягли власної особистісної автономності. Адже, на жаль, вихователі, батьки, а потім учителі часто-густо не визнають автономності дітей, а схвалюють слухняність, безініціативність, залежність (такі риси успішно формуються, регулюються і підтримуються зовнішніми стимулами).

У виховній роботі з дітьми, зокрема з дошкільнятами, слід урахувати специфіку прогресивного розвитку дитини як «спонтанного

саморуху» (за Г. Костюком) і забезпечити їй повноцінний перехід на новий ступінь особистісного розвитку.

Список літератури

1. Абрамова Г. Возрастная психология. — Екатеринбург: Деловая книга, 1999. — 624 с.
2. Балл Г. Особистісна свобода і гуманізація освіти // Практична психологія та соціальна робота. — 2001. — № 1. — С. 2—4.
3. Братченко С. Л. Верим ли мы в ребенка? Личностный рост с позиций гуманистической психологии // Журнал практического психолога. — 1998. — № 1. — С. 19—30.
4. Крайг Г. Психология развития. — СПб.: Питер, 2000. — 992 с.
5. Кулагина И. Ю. Возрастная психология. Развитие ребенка от рождения до 17 лет. — М.: Сфера, 2001. — 464 с.
6. Лук'яненко Т. Психологічні особливості дискордантної амбівалентності особистості // Практична психологія та соц. робота. — 2001. — № 1. — С. 25—26; № 2. — С. 26—28.
7. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. — М., 1999. — 425 с.
8. Партико Т. Психологічні нариси з дитячої автономії // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. — Вип. 5. — Л., 2003. — С. 470—476.
9. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика / Под общ. ред. проф. А. А. Реана. — СПб.: Питер, 2000. — 432 с.
10. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. — М.: Прогресс, 1994. — С. 153—171.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.
12. Эриксон Э. Детство и общество. — СПб.: Лемато, АСТ; Универ. книга, 1996. — 592 с.

Тетяна ГУРЛЕВА